

Hrachor hladký a jeho příbuzní

Pavel Kusák

Mezi druhy rodu hrachor (*Lathyrus*) nalezneme velké množství tvarů a barevných kombinací, že je až s podivem, jak rozmanití mohou být zástupci jediného rodu. Jejich proměnlivost můžeme dobře pozorovat i v naší přírodě, kde se vyskytují více než dvě desítky taxonů. Za hranicemi ČR ovšem existuje malá skupina vzájemně dosti podobných typů z příbuzenstva hrachoru hladkého (*Lathyrus laevigatus*). Jde o celkem vzácné a tedy nepříliš známé rostliny. Pozornosti taxonomů však neunikly a existuje o nich rozsáhlá literatura s mnoha rozpornými údaji. Pokud se s těmito druhy chceme seznámit podrobněji, nejbližší lokality leží na Slovensku. Je však vhodné znát přesná naleziště, na kterých dva zástupci tohoto taxonomického okruhu rostou, protože tamější arela je velmi omezená a počet mikrolokalit nízký.

Hrachory ze skupiny h. hladkého jsou považovány za fylogeneticky nejstarší v celém rodu. Jsou to lesní vytrvalé byliny se vzpřímenými lodyhami, několikajářnými listy bez úponek a velkými listky, které bývají většinou sivozelené a na rubu nápadně světlé. Květy skládají mnohokvěté hrozny, přičemž jejich vrcholy (stejně jako vrcholy mladých lodyh) jsou převislé. Barva květů kolísá od bělavé přes světle žlutou až po oranžovou. Lusky bývají dlouhé a úzké, v různých odstínech hnědé až černé, s mnoha kulovitými semeny barvy od světle béžové po tmavě hnědou. Tento druhový komplex je rozšířen v mírném pásmu Eurasie rozptýleně od Pyrenejí po Dálný východ a rozpadá se v řadu geograficky a morfologicky vyhraněných taxonů. Dříve byly všechny taxony chápány jako jeden druh (*Lathyrus laevigatus*) s četnými poddruhy, které by údajně měly být obtížně odlišitelné. Ukazuje se však, že rozlišování těchto taxonů v živém stavu nenařáží na výraznější problémy.

Taxonomické zmatky zřejmě pramenily ze studia nedokonale sebraných a zhnědlých fragmentů rostlin v herbářích, které nemusejí odrážet skutečný stav v přírodě.

Jestliže se však seznámíme se živými zástupci této skupiny, jejich určování nebude nikterak obtížné. Taxonomicky významný a v botanických klíčích často zdůrazňovaný znak je pyřitost rostlin. Tuto charakteristiku je ovšem nutné sledovat nejlépe u mladých vyvíjejících se rostlin a na začátku květu. Velmi jemné a odstálé chlupy se totiž po odkvětu ztrácejí a za plodu se tak i původně hustě pyřité druhy mohou jevit jako lysé. Proto tento mimořádně důležitý znak nemusí být na některých herbářových položkách zjistitelný.

• **Hrachor hladký** (*L. laevigatus*) má listky v počtu (3)4–5(6) párů, nejširší v dolní polovině a postupně se zužující k zašpičatělému vrcholu. Často jsou nápadně svou barvou, která v plně dospělosti listů bývá tmavě sivozelená až s modravým nádechem. Celá rostlina zůstává od vyrašení lodyh lysá. Květy se objevují současně s rozvíjejícími se listy, bývají poměrně malé (18–19 mm dlouhé), v hustých, dlouze stopkatých hroznech. Nerozkvetlá část květenství s velmi drobnými poupaty je nápadně převislá. Květy jsou zprvu světle bělo-žlutavé, záhy po rozkvetu se však zbarvují do oranžově rezavé barvy. Na rozdíl od

všech ostatních druhů chybějí u h. hladkého kališní ušty (bývají jen naznačené). Areál jeho výskytu zahrnuje jihovýchodní Rakousko, Slovinsko, pohoří Velebit v Chorvatsku, Bosnu, východní Karpaty a západní část evropského Ruska na sever až k Sankt Petěrburgu. Roste v horských oblastech a vystupuje až do subalpínského pásma. Jeho typickými stanovišti jsou vysokobylinné, druhově bohaté travnaté svahy s hojným až dominantním zastoupením třtiny chloupkaté (*C. villosa*). Často to bývají místa podél lesních cest v blízkosti okraje lesa. Rostliny se obvykle vyskytují v počtu několika málo jedinců a v přírodních podmínkách vytvářejí spíše jednotlivé lodyhy mající daleko k mohutným trsům, které lze vypěstovat v kultuře. Druh je vyhledáván lesní zvěří, proto jeho lodyhy bývají po odkvětu často okousané a nemohou se účastnit reprodukčního procesu.

Následující dva zástupci jsou charakterističtí svou pyřitostí, která je výrazná zejména při rašení lodyh a mladých listů během dubna. Toto odění je u vyvíjejících se rostlin natolik husté, že při pohledu proti slunečnímu světlu bývají až stříbřitě se třpytící. Již v době květu však odění začíná mizet a v plném létě jsou rostliny prakticky lysé.

• **Hrachor sedmihradský** (*L. transsilvanicus*) má listky ve 2–4 jářmech (slovenské rostliny obvykle trojjářmé), značně proměnlivé ve tvaru (od široce vejčitých až po podlouhlé), na koncích zaokrouhlené, v mládí svěže zelené, po odkvětu tmavnoucí do sivě zelené barvy. Obvykle jsou nejširší uprostřed, případně slabě pod polovinou. Lodyhy jsou vzpřímenější než u ostatních druhů. Rostliny vykvétají až po plném vývinu listů. Jejich květní hrozny jsou poměrně krátké, stejně jako stopky květů, délka koruny dosahuje v průměru 20–21 mm. V literatuře se běžně píše, že květy bývají žluté, leč ve skutečnosti žádnou žlutou barvu nespátříme. Při otevírání

Hrachor hladký (*Lathyrus laevigatus*), tmavě modrosivě zbarvený trs na louce s převahou třtiny chloupkaté (*Calamagrostis villosa*); severozápadní Rumunsko, vlevo ♦ Plodná lodyha hrachoru hladkého (*L. laevigatus*). Lusky se vyvíjejí jen z malého počtu květů, po dozrání za suchého počasí velmi rychle pukají a vymršťují semena do velké vzdálenosti, vpravo

*Nahoře část kvetoucího porostu hrachoru sedmihradského (*Lathyrus transsilvanicus*) ♦ Dole hrachor západní (*L. occidentalis*), malá rostlina s téměř bílými květy na subalpínské louce v pohoří Dolomity*

jsou žlutavě bělavé a záhy nato se zbarvují do oranžově rezavé. Areál rozšíření hrachoru sedmihradského je malý a jeho výskyt jen lokální. Roste především v Sedmihradsku v Rumunsku (regiony Baia, Cluj, Brašov, Mureš, Iași), severně v pohoří Bükk v Maďarsku (Živa 2003, 5: 235–236) a v jižní části Slovenského rudohoří (kopce severovýchodně u Rimavské Soboty), dále pak na Ukrajině u města Mukačevo. Roste v listnatých lesích a na jejich okrajích, v zapojených porostech dřevin vytváří pouze nízké sterilní lodyhy.

• **Lístky u hrachoru západního (*L. occidentalis*)** jsou nejšířší uprostřed, na konci tupě zakončené, v počtu 3–4 párů. Jejich barva je sivě zelená a tvar velmi proměnlivý (od protáhlé eliptických až po úzce podlouhlé). Rostliny vykvétají až v době, kdy jsou listy téměř plně vyvinuty. Květy bývají nápadné (délka asi 24 mm), barva se pohybuje mezi žlutou a bílou a teprve po plném rozkvetu se mění do rezava. V době květu jsou rostliny velmi nápadné a ozdobné (alespoň v kultuře, kde mohou vytvořit velké trsy). Vzhledem tvoří hrachor západní spojnicí mezi oběma výše zmíněnými druhy. Vyskytuje se v oblasti od Pyrenejí přes celé Severní vápencové Alpy až do Východních Alp; centrálním Alpám se vyhýbá a zřídka se nachází také v jižních Alpách. Je hojně rozšířen v italských Alpách, roste i ve Slovinsku, Chorvatsku a Srbsku. Osídluje téměř výhradně vápenaté půdy ve světlých lesích, křovinách a na horských loukách. Pozornost si však zaslouží značná morfologická (vzhledová) proměnlivost druhu v závislosti na podmínkách stanoviště. Např. na horských loukách v subalpínském pásmu Dolomitů (kolem 2 000 m n. m.) roste v podobě trsnatě keříčkovitých rostlin asi 30 cm vysokých a bohatě bělavě kvetoucích. Nedaleko v lesním pásmu nad městem Cortina najdeme větší počet rostlin zcela odlišného vzhledu, které vytvářejí jednotlivé obloukovité lodyhy až 80 cm dlouhé. V nižší nadmořské výšce tam h. západní přechází do slunných porostů s hustou bylinnou vegetací a proniká i do ovsíkových luk a stinných křovin. Přímou v městečku Cortina roste hojně také v nízkém trávníku v polostinném parku. Podmínkou jeho existence je samozřejmě nekosení. V Julských Alpách u jezera Lago di Predil (asi 950 m n. m.) je rozsáhlý hustý porost na slunné horské vysokobylinné louce s hojnou jarmankou vyšší (*Astrantia major*).

• **Hrachor *L. gmelinii*** se vyznačuje nápadně velikými, sivě zelenými, úzce podlouhlými lístky ve 3–4 jařmech a ze všech zde uvedených hrachorů má největší květy (kolem 3 cm dlouhé). Roste od jihovýchodního Kazachstánu přes Altaj, oblast horního toku Jeniseje, Bajkal až do Dahurie, s izolovaným výskytem v jižní části pohoří Ural. Vyskytuje se v lesích různých typů, na lesních loukách a v horách na subalpínských loukách. Severně u města Krasnojarsk jsem hojně pozoroval až 1 m vysoké vzpřímeně obloukovité lodyhy s nápadně černými lusky v boro-březovém lese se souvislým bylinným podrostem.

• **Hrachor zlatý (*L. aureus*)** je zcela odlišným druhem pocházejícím z jihovýchodní

Hrachor zlatý (L. aureus), typ se vzpřímeně rostoucími lodyhami, nahoře ♦ *Hrachor Davidův (L. davidii), část kvetoucí obloukovité lodyhy. Snímky P. Kusáka*

Evropy (oblast kolem Černého moře), Kavkazu a severního Turecka, kde roste v listnatých horských lesích. Jeho listy jsou nejčastěji 3(4) jármé, lístky bývají tvarově i barevně hodně proměnlivé, vždy však jsou výrazně zašpicatělé a sytě svěže zelené až tmavě zelené bez jakéhokoli sivého odstínu (naopak často s mírným leskem). Lodyhy mohou být jak obloukovitě rozloženy nad zemí, tak i vzpřímené a vysoké až 80 cm. Květy jsou uspořádány v relativně řídkých dlouhých hroznech a po celou dobu kvetení jsou žlutooranžové až rezavě oranžové (v závislosti na morfotypu), dlouhé 20–22 mm a jsou stíhlejší než u ostatních zmiňovaných druhů. Všechny části rostlin bývají zcela lysé.

• Velmi pozoruhodným druhem je dosti mohutný východoasijský **hrachor Davidův** (*L. davidii*). Jeho mírně obloukovité lodyhy dosahují až 1 m výšky a nesou nápadně velké (až 12 cm) okrouhle vejčité lístky ve 2–3(4) jármech. Neobvyklým znakem na listech je přítomnost slabé, většinou nevětené úponky, která naznačuje příbuznost s jinými skupinami hrachorů. Rostliny bývají lysé a nápadně sivozelené. Květy barevně připomínají h. hladký, jsou 17–20 mm dlouhé a vytvářejí husté, dlouze stopkaté hrozny. Nerozkvetlé části hroznů s drobnými pupaty nápadně převyšují. Později upoutává pozornost svými dlouhými, tenkými, v dospělosti černými lusky, které obsahují velký počet velmi tmavých semen. Roste na travnatých suchých pahorcích, v lesích a křovinách. Při pěstování v kultuře však vyžaduje dostatečnou vlhkost půdy, jinak během několika let samovolně zcela vymizí.

Z hlediska reprodukce při pěstování jsou všechny představené druhy problematické a zřejmě i v evropských botanických zahradách se vyskytují velmi zřídka. Podle osobních zkušeností je klíčivost semen velmi nízká a výrazně nepamáhá ani narušení osemení (např. smirkovým papírem). Možná je klíčivost rozložena do mnohaletého období. Mladé rostliny se vyvíjejí velmi pomalu, první rok vytvoří pouze lodyhu se dvěma malými listy. Obecně jsou velmi citlivé na přelití, na něž reagují uhníváním kořenů. Kořenový systém je vůbec neobvyklý. Z kořenové hlavy vyrůstá svazek několika drátovitých, tmavých, skoro nevětených kořenů s velmi omezenou schopností regenerace. Přesazování však kupodivu není obtížné. Přemísťoval jsem už větší počet rostlin čtyř druhů a pokaždé se ujal, dokonce i bez zeminy na kořenech. Je však nutné je po přenesení zakrýt igelitem, aby do nového zakořenění měly dostatek vlhkosti. Pokud se však na stanovišti „usadí“, jsou to bezproblémově dlouhověké rostliny tvořící mohutné a bohatě kvetoucí trsy (na rozdíl od většinou jednotlivě rostoucích lodyh v přírodě). Všechny druhy kvetou během první poloviny května, s výjimkou hrachoru Davidova, který vykvetá teprve v červenci. Žlutobělavé květy se otevírají až odpoledne, případně i v podvečer, a jsou hojně opylovány čmeláky. Nejsnáze pěstovatelnými druhy jsou h. zlatý a h. Davidův, které kvetou už třetím rokem po výsevu (ostatní druhy 4.–5. rokem). První z nich bývá občas uváděn v zahraniční literatuře jako okrasná trvalka.

